

Sprog i Norden

Titel: De nordiska språkens ställning i det nya Europa
Forfatter: Pär Stenbäck
Kilde: Sprog i Norden, 1993, s. 5-12
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

De nordiska språkens ställning i det nya Europa

Av Pär Stenbäck

Debatten om de nordiska språkens ställning inom EG lyste länge med sin frånvaro. Med hänsyn till frågans vikt är det hög tid att den kommer igång i bredare kretsar. Hittills är det mest språkvetare som har försökt väcka intresset för frågan bland politiker och tjänstemän som bereder den nordiska anslutningen till EG, och bland befolkningen i de berörda länderna.

Det är kanske just bland folket diskussionen behövs mest. Språken i EG är en viktig politisk fråga med starka demokratiska undertoner.

De språk vars ställning jag önskar lägga synpunkter på är i alfabetisk ordning danska, finska, norska, svenska. Jag begränsar mig alltså till språken i de länder som antingen är medlemmar i EG eller har sökt medlemskap i gemenskapen/unionen. Vilken ställning har dessa nordiska språk i det framtida Europa? Den frågan kan med berättigande ställas.

Fler medlemsländer – fler språk

De språk som i dag används inom den Europeiska gemenskapen är sammanlagt nio. I alfabetisk ordning: danska, engelska, franska, grekiska, holländska, italienska, portugisiska, spanska och tyska.

Principen har varit att de antagna medlemsländernas språk också har blivit gemenskapens språk. Ett ökat antal medlemmar har alltså betytt ett ökat antal officiella språk.

Detta betyder ändå inte att antalet språk är lika med antalet länder, eftersom franskan ju representerar fler länder än enbart Frankrike och engelskan som enda språk representerar Irland.

Anta att Finland, Sverige och Norge beviljas medlemskap i EG och att folket också säger ja i de folkomröstningar som anordnas. Innebär detta att antalet språk inom gemenskapen automatisk ökar med tre?

Inget av dessa länder har med stor kraft hävdad språkens

ställning i sina medlemsansökningar. Kravet har eventuellt ansetts som självklart.

I den tevesända öppningskonferensen för EG-medlemskapsförhandlingarna utgick Sverige från att svenskan blir ett officiellt språk, Finland talade för sina två officiella språk. I skrivande stund har Norge inte kommit så långt i förhandlingarna om medlemskap. Det har inte varit helt enkelt att få veta vad man på regeringshåll i de tre länderna tänker i frågan.

Man kan utgå från att alla sådana EG-handlingar som direkt berör medborgarna i de nya medlemsländerna kommer att finnas tillgängliga på respektive språk, i detta fall finska, norska och svenska. Kommer det att fungera också i praktiken? Och hur går det med de officiella arbetsspråken och mötesspråken?

Att språkfrågan är eldfängd på många sätt bevisas av den kritik som kommit från EG-motståndare bland annat i Norge, om att vissa delar av de officiella översättningarna har gjorts så att medlemskapet förskönas och eventuella nackdelar döljs eller fördunklas.

Sverige

Som svar på ett upprop från det nordiska språkmötet i Reykjavik sommaren 1991 med deltagare från språknämnderna i alla nordiska länder, svarade den svenska Europaministern Ulf Dinkelspiel att Sverige inte hade för avsikt att avstå från att driva svenskans ställning inom EG.

Svenska regeringen har informerat riksdagen om att ett svenskt krav i EG-förhandlingarna skall vara att svenskan blir ett officiellt språk.

I anförandet av Europa- och utrikeshandelsminister Ulf Dinkelspiel vid öppnandet av Sveriges förhandlingar om EG-medlemskap utgick han ifrån att «svenska blir ett av Unionens officiella språk».

Finland

Finlands utrikesminister Pertti Salolainen utgick vid samma tillfälle i Bryssel den 1 februari 1993 från att «Finlands officiella språk, finska och svenska, antas som officiella språk i gemenskapen».

Den finländska undervisningsministern Riitta Uosukainen uttalade sig i frågan hösten 1992 vid det nordiska språkmötet i Åbo. Hon framhöll att de nordiska länderna bör hävda sina språkliga rättigheter inom EG och att de nordiska språken bör upptas i den Europeiska gemenskapen på lika villkor som de andra språken.

Men hon tänkte sig inte att detta kunde ske utan vidare, dvs. utan att motkrav ställdes från EG:s sida. Vilka dessa skulle kunna vara angav hon dock inte.

Norge

Norges medlemsansökan till EG är också enligt det korta formuläret och utan uttalat krav på norska som officiellt språk. Norsk språkråd har påpekat att det är politisk nödvändigt att kräva att norskan får officiell status i EG. Språkrådet ansåg det också viktigt att man inte ger signaler som kan tolkas som att man frångår jämställdheten mellan nynorsk och bokmål.

Så skall inte heller ske, har man fått veta. Regeringen lägger som grund att ett norskt medlemskap i EG inte skall innebära en förändring av principen om jämställdhet mellan de två målformerna – nynorsk och bokmål – i offentlig tjänst.

Vilka alternativ?

Hur skall vi alltså ha det med våra språk? Vi, det är de tre länderna Finland, Sverige och Norge. Ett medlemskap för Österrike, vilket också har varit aktuellt, innebär inte att EG-språkens antal ökar, eftersom tyskan redan är ett EG-språk. Skulle Schweiz trots allt söka medlemskap gäller det samma för franskan.

Utan att känna till eventuella opinioner inom EG, annat än att man önskar lätta på översättnings- och tolkningsbördan, kan man skissera upp åtminstone följande alternativ:

Alternativ 1: Danskan blir Nordens språk

I det första alternativet ställer Sverige, Finland och Norge inga språkliga krav på EG. De ombesörjer själva översättning och tolkning, där detta praktiskt är möjligt. Detta sker redan i dag: ett gigantiskt översättningsarbete gällande EG:s regelverk blev efter långt arbete klart. Vid medlemskap övertar EG ansvaret

för översättning av sådant som direkt berör medborgarna, men inte mer.

Danskan kvarstår som EG-språk och det språket kan man använda när man lyssnar på debatterna i t. ex. Europaparlamentet, om man förstår språket.

Enligt undersökningar förstås danska språket lättare av norrmän än av svenskar. Som vi vet krävs mycket övning för att en finne, som talar ett icke-skandinaviskt språk – med aldrig så goda kunskaper i svenska – fullt ut skall kunna förstå danska. Detta gäller för den delen också en svensk eller en norrman som är ovan vid danska.

För dem som inte klarar grannspråksförståelsen återstår engelska, tyska, franska eller något av de övriga EG-språken, givetvis i sig inget omöjligt alternativ. Det alternativet är säkert det billigaste och mest praktiska för EG, men samtidigt på allt sätt dyrt för de nya medlemmarna.

Mot bakgrund av det vi i dag vet om uppfattningarna i våra regeringar, får man anta att detta alternativ inte kommer att prioriteras av våra förhandlare.

Alternativ 2: Fullvärdigt språkligt medlemskap

I det andra alternativet – det mest troliga – eftersträvas ett fullt språkligt medlemskap. Finland, Norge och Sverige gör hos EG anspråk på – och får gehör för – att deras respektive språk godkänns som fullvärdiga medlemmar av den EG:iska språkfamiljen. Antalet språk inom familjen ökar på en gång från nio till tolv. Då utgår vi från att Norge ställer upp med ett norskt språk – inte flera!

Alternativet ger de nya medlemmarna maximal utdelning, men blir oerhört dyrt och tungrott för EG och naturligtvis indirekt också för de nya medlemmarna själva. Man får dock förmoda att det är detta alternativ som kommer att diskuteras i kommande detaljförhandlingar om medlemskap.

Detta är vad de nordiska länderna bör kräva; att alla översättningar sker på alla språk, muntligt såväl som skriftligt, så att alla EG-handlingar som direkt berör medborgarna i de nya medlemsländerna finns tillgängliga på respektive språk. På språkvetar- och språkvårdarhåll har det kravet stått klart, men i

politiska kretsar har debatten inte förts färdigt. De nordiska länderna bör hävda sina språkliga rättigheter inom EG och de nordiska språken bör upptas i den Europeiska gemenskapen.

Men är det realistiskt att räkna med att EG går med på en sådan utvidgning i dag, för att i morgon och i övermorgon tvingas till ytterligare utvidgning av språkkartan, med nya medlemsansökningar från de östeuropeiska staterna i sikte?

Alternativ 3: Den nordiska översättnings- och tolkningsmodellen

Finns det ytterligare alternativ som skulle kunna tänkas tillfredsställa berörda parter, för den händelse EG inte längre är villigt att öka översättnings- och tolkningsbördan? Jag vill peka på ett alternativ som har behandlats av fackfolk från de nordiska språknämnderna, men veterligen inte har diskuterats mycket i offentligheten.

Om EG alltså inte anser sig kunna godkänna tre nya språk, lanserar Danmark tillsammans med de övriga nordiska EG-medlemmarna in spe den nordiska översättnings- och tolkningsmodellen för arbetet inom den Europeiska gemenskapen. Detta innebär att norska och svenska blir alternativspråk till danska i fråga om såväl översättning som tolkning – självfallet med de undantag som nämnts tidigare – och att de tre skandinaviska språken bildar ett gemensamt officiellt arbetspråk inom EG.

Även om man kan utgå från att ett visst EG-material alltid måste översättas till alla språk, kan man ända fråga sig om det är möjligt att vänta sig en vidsträcktare tolkning och översättning inom EG än vad som är fallet inom Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet. Där översätts som bekant inga arbetsdokument mellan danska, norska och svenska. Än mindre tolkas det mellan språken, vilket det skulle bli fråga om inom EG enligt alternativ 2.

Däremot översätts centrala arbetsdokument från de skandinaviska språken till finska. Och det tolkas under sessioner och andra möten till finska från dessa språk, på samma sätt som det tolkas från finska till något av de skandinaviska språken. Praxis är alltså att politiker får tolkning, medan tjänstmän förutsätts

klara av något/några av de skandinaviska språken som mötes/arbetspråk.

Vår översättnings- och tolkningspraxis i Nordiska rådet gör att jag har svårt att tro att EG är berett att gå med på mer än vad vi själva på nordiskt plan nöjer oss med i fråga om arbetspråken.

Finskan?

Vad göra med finskan? Lika litet som finskan som språk i Nordiska rådet låter sig inordnas i det skandinaviska sammanhanget, låter det sig göras i EG-sammanhanget. Finskan skulle i det tredje alternativet tilldelas status som officiellt EG-språk, på samma sätt som de tre skandinaviska språken gemensamt. Hur vidsträckt den finskspråkiga servicen inom EG görs, blir en förhandlingsfråga, där erfarenheten av användningen av finska i de nordiska samarbetsorganen kunde vara utgångspunkt.

För EG innebär detta tre nya nordiska medlemsstater. Men den reella ökningen av antalet tillkommande arbetspråk stannar vid blott ett – finskan.

Kan EG tänka sig en sådan utvidgning av den språkliga mångfalden inom sig – i dagens perspektiv trots allt en obetydlig utvidgning? Kan de fyra nordiska länderna på detta sätt «samsas» om de möjligen allt fåtaligare «språkplatserna» inom organisationen? Den förra frågan får vi inget svar på, förrän vi ställer den direkt till EG. Vad svaret kan bli vet vi ännu mindre om.

Det kan inte uteslutas att EG i den rådande situationen tvärtom beslutar sig för att minska antalet officiella arbetspråk inom EG till de tre «stora» språken; i alfabetisk ordning engelska, franska och tyska. Säkert är i varje fall att det krävs aktivitet av oss, dvs. de nordiska länderna, för att från vår synpunkt sett de bästa resultaten skall kunna uppnås.

Innan vi eventuellt ställer några frågor alls till EG borde vi medan tid är, på hemmaplan ta upp en diskussion om hur vi språkligt sett skall ställa oss, om det visar sig att EG inte längre är villigt att öka översättnings- och tolkningsbördan. Diskussionen brådskar.

Minoriteterna

Språkfrågan har ytterligare några aspekter, som i någon mån var uppe till diskussion under Nordiska rådets session i Oslo i mars; dels om svenska språkets och undervisningens ställning i Finland, och motsvarande finska språkets ställning i Sverige.

En debatt som tog ny fart i Finland, men löstes omedelbart efter sessionen, är den för finlandssvenskar så olustiga frågan om «tvångssvenskan», som den obligatoriska svenskundervisningen för finska skolelever kallas. Regeringen beslöt att undervisningen i svenska för finskspråkiga elever fortsättningsvis är obligatorisk i grundskolan. Men frågan väcktes än en gång. Är svenskan ett onödigt språk när Finland närmar sig Europa genom att gå med i EG? Har eleverna större nytta av de «stora» språken? Debatten var aktuell också på 70-talet då man ansåg att ryskan var det stora framtidsspråket i Finland och frågan har diskuterats också tidigare.

Här har inte sagts många ord om färöiskan, grönländskan, isländskan och samiskan. Detta skall naturligtvis inte tolkas så att de här språken allmänt taget inte hör hemma i ett europeiskt sammanhang. Isländskan är väl det språk som ständaktigast värnar sig mot skadliga impulser utifrån, från engelska, franska eller andra nordiska språk. Redan det ett argument mot EG-medlemskap? Men också på Island har man översatt EES-avtalet som innehåller de centrala delarna av EG:s regelverk. Kan isländskan få samma status som finskan enligt alternativ 2, om Island senare skulle bestämma sig för en anslutning? Just nu förefaller den diskussionen onödig, men den kan komma.

Språksamarbete och språkundervisning ska fortsätta

EG-anslutningen och integrationen till Europa påverkar det nordiska samarbetet på många sätt – säkert kommer också det nordiska språksamarbetet att påverkas, men knappast försvinna, det är ju ett viktigt samarbetsområde.

Språkförståelsen är en helt fundamental förutsättning för det nordiska samarbetet, för kulturgemenskapen och den nordiska samkänslan. Detta aktualiseras och understryks av internationaliseringen och den europeiska integrationen. Forskningen om

språket – också om språkets användning och betydelse i EG – bör få utrymme och resurser.

Nordmål – handlingsprogrammet fram till 1995, med tjugo delprojekt – utgör grunden för verksamheten, där Språksekretariatet i Oslo och Språk- och informationscentret i Helsingfors är betydelsefulla institutioner.

Man koncentrerar sig också mycket på skolorna – grunden för språkinläringen. Studieprogrammen «Nordplus» – nyligen evaluerat – och «Nordplus junior» – förlängt till 1996 – och många andra projekt antyder vidden av det arbetet, i skolor, akademiska studier och vuxenutbildning.

Liknande arbete utförs också i Europa, på högskolenivå av de nordiska lektorerna, och jag vill understryka den roll som de utomnordiska universitetslärarna i Nordens språk och kultur har. De gör en insats som också har betydelse för de nordiska språkens ställning i det nya Europa. Dessa professorer, lektorer och andra lärare och forskare kan på ett effektivt sätt saluföra den nordiska samarbetsmodellen i Europa och varför inte på andra håll i världen. Nordenstudier vid över 200 utländska universitet runtom i världen är en viktig del av den nordiska kulturexporten.

Nordiska ministerrådets budget upptar ett moment för Norden-undervisning i utlandet, säkert också i framtiden. Det arbete som dessa universitetslärare utför på sina respektive poster har i tillägg till den nationella dimensionen också en nordisk dimension. Samtidigt som dessa lärare är «ambassadörer» för det egna språket och den kultur som språket speglar, är de också «ambassadörer» för Norden, för nordiska värderingar och nordiskt samarbete.

Nordiska lektorer, nationella strävanden och Nordiska ministerrådets program för språkförståelse och kulturinformation kan tillsammans skapa förståelse för de språkliga krav vi i Norden måste ställa i ett framtida EG-medlemskap.